

ARQUITECTURA MEDIEVAL

ESGLÉSIA ROMÀNICA DE PEREGRINACIÓ

CATEDRAL DE SANTIAGO DE COMPOSTEL·LA

<u>Índex</u>	<u>Pàg.</u>
INTRODUCCIÓ	3
1. CONTEXT RELIGIÓS	3
1.1. L'ordre de Cluny	3
1.2. L'ordre del Cister	4
1.3. Els camins de peregrinació	5
1.4. Les esglésies romàniques de peregrinació	6
1.5. Les esglésies fundacionals del camí	8
2. CONTEXT HISTÒRIC	9
2.1. La llegenda, origen del Camí i de la Ciutat	9
2.2. La ciutat de Santiago de Compostel·la	10
2.3. Les primeres esglésies de Santiago	11
3. LA CATEDRAL DE SANTIAGO	12
Les etapes constructives	
3.1. INTERIOR DE LA CATEDRAL	13
3.1.1. Característiques arquitectòniques	13
3.1.2. Les capelles de la Catedral	15
a) Les dues capelles annexades	15
Capella del Salvador	15
Capella de la Corticela	16
b) Totes les altres capelles de la Catedral	18
3.1.3. L'Altar Major	20
3.1.4. Altres elements interessants de l'interior de la Catedral	21
3.2. EXTERIOR DE LA CATEDRAL	23
3.2.1. Façanes i portes de la Catedral	23
a) Façana nord, porta de l'Atzabetgeria	23
b) Façana sud, porta de les Argenteries	24
c) Façana est, porta Santa	24
d) Façana oest de l'Obradoiro	25
Escalinata de l'Obradoiro	26
e) El Pòrtic de la Glòria	26
La cripta romànica que sustenta el Pòrtic	27
3.2.2. El Claustre	28
3.2.3. Les Torres de la Catedral	29
4. ESTAT ACTUAL DEL MONUMENT	30
5. CONCLUSIONS	31
6. BIBLIOGRAFIA I FONTS DE CONSULTA	33

INTRODUCCIÓ

La fascinació per la història medieval i pels camins de peregrinació m'ha portat a escollir la **Catedral de Santiago de Compostel·la**, arran d'una visita que vaig fer a Galícia el mes passat.

En el present treball, uns apunts sobre els ordes monàstics, precursors de l'arquitectura eclesiàstica romànica -especialment l'ordre cluniacenc, que va potenciar els camins de pelegrinatge- ens introduiran en les rutes de la peregrinació des dels regnes francs fins a Hispània, i les esglésies que es trobaven en les mateixes rutes; ens serviran per endinsar-nos en la història de la ciutat de Santiago de Compostel·la, l'aparició de les restes de l'Apòstol arran de les quals la ciutat va créixer, les característiques arquitectòniques de la seva Catedral i el seu interior i exterior que és tot un exercici d'encaix perfecte d'art romànic, gòtic, barroc i neoclàssic.

1. CONTEXT RELIGIÓS

L'arquitectura romànica neix a Occident entre els segles XI-XIII, segons els països i cada lloc concret, sota la influència de la religió cristiana, sobretot pel que respecta a esglésies i monestirs.

És un moment de la història en què s'ha superat el suposat terror al mil·lenni - amb què s'identifica el primer terç del segle XI, segons el qual la fi del món es preveia per l'any 1000 – i ja s'han acabat les invasions bàrbares, per tant Occident viu una relativa estabilitat política que afavoreix el creixement de les ciutats i del comerç. Aquestes circumstàncies propicien la consolidació dels regnes europeus estables, del feudalisme, i de l'Església com a institució i focus cultural a tot Europa.

Des de l'últim terç del segle XI fins a mitjans del segle següent es generalitza un estil comú en tots els estats cristians d'Europa, amb tres factors que resulten determinants: la funció dels ordes monàstics que actuen de reformadors y missioners, la reforma gregoriana que unifica el ritus per a tota l'església cristiana, i la seguretat de les vies de pelegrinatge que afavoreixen els desplaçaments de la gent als llocs sants - Jerusalem, Roma i Santiago de Compostel·la - per retre culte als sants i les seves relíquies.

L'ordre benedictí que més va marcar aquest context és:

1.1. L'ordre de Cluny

Els monjos benedictins de Cluny, que van reformar el monaquisme de Sant Benet a finals del segle X, van arribar a ser molt influents, fins al punt que durant gran part de l'Edat Mitjana pràcticament tots els monestirs benedictins estaven sota el domini de Cluny. Els cluniacencs van adquirir gran poder econòmic i polític. El model de Cluny era conegut en l'època carolíngia: un monestir principal al qual s'hi unien d'altres que n'eren dependents però amb qui compartien els mateixos objectius reformadors i acceptaven l'autoritat centralitzada de l'abadia de Cluny.

L'ordre de Cluny, com a manifestació social i religiosa característica d'aquella època, necessitava grans complexos residencials que incloguessin esglésies, claustres, biblioteques, tallers, cuines, refectoris i dormitoris per als monjos. Els arquitectes cluniacencs van idear noves tècniques constructives amb què es van edificar complexos monestirs romànics. Al segle XI les edificacions seguien sent d'estructura simple però amb algunes novetats arquitectòniques: esglésies de tres naus, cobertes amb sostres de fusta o voltes de canó, zones absidals a les capçaleres, suports en forma de columnes o pilars, façanes amb torres.

Les activitats i el desenvolupament cultural i intel·lectual no van ser tan prioritaris en l'Ordre, encara que els *scriptoria* van mantenir una gran activitat en la còpia i difusió de manuscrits entre els segles X i XII. L'importància de l'Ordre de Cluny rau en la seva tasca de difusió de l'art romànic. L'Ordre va deixar una empremta indeleble en l'arquitectura religiosa de l'època. A finals del segle XI l'ordre de Cluny va edificar la seva església més gran, la tercera, de gairebé 200 metres de longitud. Cluny III (així s'anomenà) es pot considerar com una de les obres cabdals del romànic europeu.

La construcció de Cluny III havia estat finançada pel rei d'Anglaterra i pel rei Alfons VI de Castella i Lleó, fet que va afavorir la ràpida extensió de l'Ordre a la Península ibèrica i a Occident.

La religiositat dels monarques, juntament amb l'expansió de l'orde cluniacenc a Hispània i l'establiment de grans rutes de pelegrinatge com el Camí de Santiago, van propiciar ràpidament la difusió de l'estil arquitectònic romànic a la península.

L'Ordre de Cluny va alçar monestirs, ponts, esglésies i hospitals, i va rebre edificis, terres, priorats i viles a través de decrets reals per aconseguir els seus fins. Per això se li deu la preparació i la millora de les rutes pelegrines amb hostatgeries, hospitals i esglésies, que se centraven preferentment en els tres llocs sants esmentats. Cluny estenia el seus models d'esglésies i monestirs pels camins i fomentava el pelegrinatge; així aconseguia difondre els fonaments de la doctrina cristiana al mateix temps que oferia al poble un suport tant en les seves necessitats materials com en les espirituals.

La influència de Cluny amb el suport de Roma va ser determinant en la Hispània cristiana del segle XI per l'abolició del ritu mossàrab, la reorganització eclesiàstica-monàstica i l'adopció de la litúrgia gregoriana.

1.2.L'ordre del Cister

Malgrat totes les seves grans obres, Cluny va començar a mostrar símptomes d'esgotament des de principis del segle XII, mentre prenia força l'ordre del Cister. El principal impulsor d'aquesta reforma va ser sant Bernat de Claraval (1090-1153), deixeble dels fundadors de Cister.

L'estètica del Cister va ser l'antítesi de l'ordre de Cluny, que projectava construccions grandioses. Bernat de Claraval criticava durament l'estètica de Cluny: l'ordre cistercenca volia reflectir l'ascetisme, la pobresa absoluta, i tornar a donar vigència a la regla de San Benet, *ora et labora*.

L'arquitectura cistercenca va sorgir en el tram final del romànic, a la zona d'influència del Comtat de Borgonya i de Cluny. Els seus constructors van recollir les novetats del segle anterior, ple d'innovacions arquitectòniques: la pedra en aparell i les voltes de pedra que havien substituït les de

fusta que s'incendiaven amb facilitat. L'estètica es va concretar en la construcció en pedra de les dues primeres abadies, Claraval II a Aube, i Fontenay, a la Borgonya, cap l'any 1139.

Aquestes primeres abadies es van construir en estil romànic borgonyó, que havia aconseguit tota la seva plenitud: volta de canó apuntada i volta d'aresta. A més, en Fontenay queda patent com la nua d'elements decoratius no està renyida amb la concepció espacial (Toman, 2007;134).

En 1140 **sorgeix l'estil gòtic** a la benedictina abadia de Saint-Denis. Els cistercencs van acceptar ràpidament alguns conceptes del nou estil i van començar a construir en els dos estils, sent freqüents les abadies on conviuen dependències romàniques i gòtiques de la mateixa època. Amb el pas del temps, el romànic es va abandonar.

1.3. Els camins de peregrinació

Des de l'antiguitat els dos destins més importants per als peregrins cristians eren Roma i Jerusalem. A partir del segle IX, arran de l'auge dels monacats cristians, el centre neuràlgic dels quals era l'Abadia de Cluny, i del descobriment de la tomba de Santiago, comencen a sorgir altres centres de culte, sobre tot al llarg del camí que unia França amb Hispània i Portugal.

El significat del camí no era altre que la cerca de la Salvació, un tret comú de tota la cristiandat en aquells temps. L'antecedent de la institució de l'Any Sant cada vegada que la festivitat de Sant Jaume queia en diumenge, declarada pel papa Calixt II en 1122, i la butlla amb indulgència plenària atorgada pel papa Alexandre III l'any 1179 per a tot aquell que peregrinés en aquelles dates, van suposar un valor afegit immens per a les peregrinacions.

S'havien establert quatre grans camins que creuaven França, on es reunien els peregrins provinents del nord i de l'est per caminar en grans grups i resar fins a la ciutat de Santiago.

Dels quatre,

- el primer era la **Via Tolosana**, que venia de l'est i passava per Saint Gilles du Gard, Saint Guilhem Le Désert i Tolosa;
- el segon era la **Via Podensis**, quasi paral·lela a la Via Tolosana, començava en Le Puy, creuava Conques i Moissac;
- el tercer, la **Via Lemovicensis**, començava en Vézelay i seguia per Limoges i Perigueux i en Ostabat s'ajuntava amb la Via Podensis; i
- el quart era la **Via Turonensis** que iniciava a Tours, seguia per Poitiers, Saintes i Bordeus i en Ostabat s'ajuntava amb els altres dos. En el poble de Puente de la Reina els peregrins de la Via Tolosana s'unien al camí dels altres tres i des d'allà peregrinaven tots junts per un sol camí.

Tots aquests camins conflüen a Hispània en el Camí Francès. A la península, si bé els primers peregrins van recórrer el que avui es coneix com a Camí del Nord a través de la cornisa cantàbrica, l'expansió arran de la Reconquesta va permetre als reis Sancho el Major de Navarra i Alfons VI de

Lleó de traçar un itinerari en les terres alliberades, que encadenava les capitals dels regnes navarrès, castellà i lleonès fins a arribar a Santiago.

El camí està descrit en totes les seves variants en el Còdex Calixtí, obra atribuïda al monjo Aymeric Picaud al voltant de l'any 1139 per encàrrec del papa Calixt II. El seu cinquè llibre indica les rutes que seguien els peregrins per França fins arribar a la ciutat de l'Apòstol.

(1) El camí de Santiago francès.

En molt poc temps Santiago de Compostel·la s'havia convertit en un dels tres llocs de pelegrinatge més importants de la cristiandat. Els altres dos, Roma i Jerusalem, eren llocs que els cristians visitaven des del segle I, i eren consagrats el primer al Salvador, i el segon al primer dels Apòstols, Sant Pere. Però Santiago només era el patró d'Hispania i dels pobres que eren la majoria de la gent, els que feien els llargs camins sense saber si arribarien a la meta o si tornarien a casa. Per això no ha de sorprendre que els peregrins també visitessin durant el viatge altres Sants a qui demanar ajuda, i es quedessin a descansar uns dies dins dels monestirs. Aquesta és una de les causes del gran auge dels monestirs al llarg del camí (Toman et al. 2007; 146).

La presència de peregrins a Compostel·la està documentada des de l'any 844, i es va anar incrementant durant tot el segle X, a pesar de la inseguretat que produïen les incursions musulmanes i els xocs que es produïen per les rivalitats entre els petits regnes (González, 2011; 255). A més del camí francès, que és el més llarg, a l'interior de la península hi va haver (hi ha encara) diversos camins de pelegrinatge, com per exemple el camí portuguès, el camí del nord, el primitiu, o el camí català que comença a Montserrat, etc.

Cal apuntar que el Camí era també una de les grans vies d'activitat productiva i comercial, d'expansió, més allà dels territoris ocupats per l'Islam. Pel camí entraven comunitats de francesos que s'instal·laven a Compostel·la com mercaders, artesans o monjos (González, 2011, 253) propiciant el creixement de la ciutat.

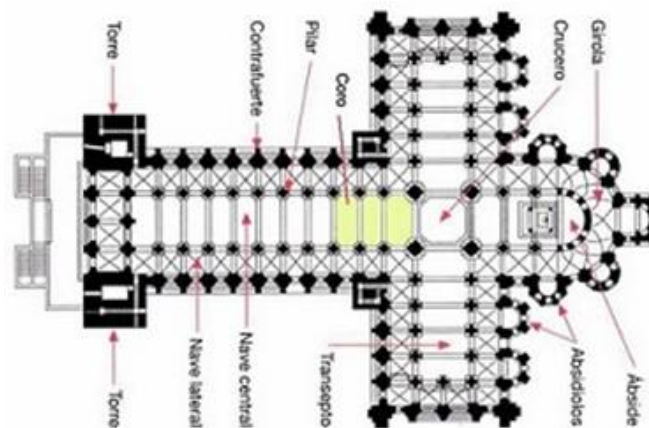
1.4. Les esglésies romàniques de pelegrinació

Mentre que a Itàlia i a França el romànic es concreta sobre tot en els monestirs ja existents, a Hispània la zona de pelegrinatge és "terra de ningú". Es tracta de grans extensions destrossades per les incursions dels àrabs, fet que convertirà la part cristiana de la península en un autèntic camp de proves pel que fa a l'adopció de noves solucions arquitectòniques.¹

A les rutes de peregrinacions es construeixen una sèrie de monuments que esdevenen el reflex del romànic internacional. Neix el concepte de les "esglésies de peregrinació" que serveixen per atendre el gran vaivé de pelegrins medievals; la seva peculiaritat és que estan dotades de tribunes i de girolles que permeten la celebració de la missa i alhora el trànsit de pelegrins per tot el temple per retre culte a les relíquies en diferents capelles.

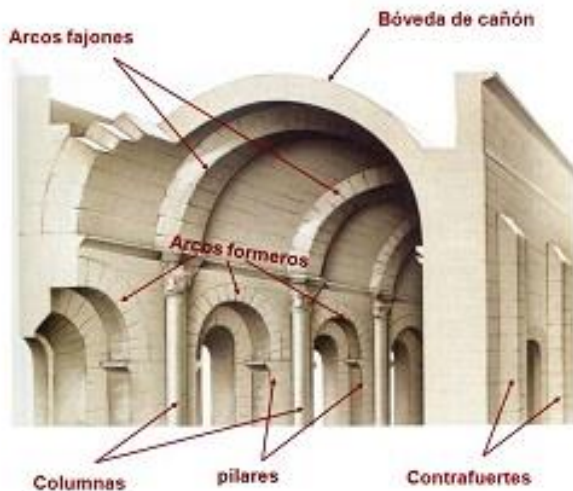
Les característiques arquitectòniques d'aquestes esglésies són:

- Construccions grans, monumentals, amb sostre voltat i generalment amb tres façanes importants i en les tres -o com a mínim en la occidental- hi ha un gran programa iconogràfic;
- una planta de tres o cinc naus;
- suports a base de pilars cruciformes amb columnes adossades;
- voltes de canó reforçades per arcs faixons en la nau central i d'aresta a laterals;
- tribunes a les naus laterals;
- creuers destacats en planta, també de tres naus i volta igual que les longitudinals;
- ampli absis central amb girola, i capelles radials al voltant del deambulatori i en els transseptes;
- El cimbori sobre el creuer per a la funció lumínica;
- Profusió d'escultura monumental de caràcter docent i simbòlic;
- Cors molt amplis, situats al costat del creuer;
- Un mínim de tres torres.

(2) Planta església de peregrinació

¹ Cal recordar que la zona cristiana on neix el romànic compren Catalunya i la zona dels camins de peregrinació a Santiago, mentre que el sud de la península viu un context polític i cultural (el musulmà) diferent.

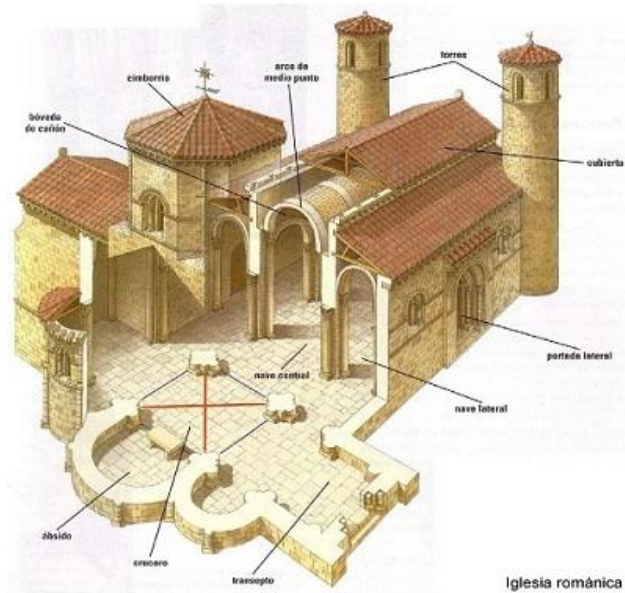
(3) elements arquitectònics d'una església

1.5. Les esglésies fundacionals del camí

Des del segle XI i a través del Camí, el romànic s'estén per tot el territori cristià. Les cinc esglésies fundacionals del camí de peregrinació francès amb aquestes característiques són:

- **Saint Martí de Tours**, a Tours, és la més antiga. Al començament del segle X ja hi havia un gran cenobi i es comença a construir l'església, amb cinc naus i amb la primera girola plenament romànica. Cap a l'any 1050 es realitza la zona del creuer. Remodelada en l'època del gòtic, es va destruir totalment durant la Revolució Francesa. L'any 1860 es van trobar alguns restes de l'antic sepulcre de Sant Martí. Gràcies a una iniciativa ciutadana es va poder iniciar una nova basílica, més petita que l'anterior, que es va acabar l'any 1924.
- **Saint Martial de Limoges**, és de l'any 1025. Sembla ser que la nau central era coberta amb fusta i a causa d'un incendi es va canviar per sostre voltat cap l'any 1160. Avui no en queden restes.
- **Sainte Foye de Conques**, L'església abacial de Santa Fe de Conques és la més petita de les esglésies de peregrinació. Es va construir entre els anys 1050 i el 1130. Amb sostre voltat, té tres naus, tres absidioles i una capella a cada braç del creuer. Té tres torres, dues als peus i el cimbori. Va patir reconstruccions importants. La portada occidental es va realitzar l'any 1124 aproximadament, i es relaciona amb l'homòloga de Moissac.
- **Saint Sernin de Tolosa**, es va construir entre el 1077 i el 1096. Té cinc naus, tres al creuer, on cada braç té dues capelles, mentre que l'absis té cinc absidioles. Posseeix dues torres als peus i una posterior al cimbori. En els angles més propers als peus té escales per pujar al pis superior. La portada occidental té un timpà amb decoració escultòrica anterior a la de Santa Fe, realitzada cap a l'any 1100: és la Porta de la Meravella que representa l'Ascensió, amb una divisió molt clara entre les escenes. A l'església de Sant Sernin es pot rastrejar una evident relació escultòrica amb el romànic ple de la Catedral de Santiago.

- **Santiago de Compostel·la**, que descriuré més a baix, que té l'afegit del misticisme que suscitava el saber que es trobava al *Finis Terrae* romà. Santiago de Compostel·la era (i és) el punt d'arribada, la meta última del pelegrí que volia venerar el seu Sant i descobrir-ne les relíquies.

(4) : dades arquitectòniques interior i exterior església romànica

A pesar que les esmentades van ser les esglésies més conegudes, no podem obviar les importants construccions fetes a Hispània al llarg del camí, que són moltes; no podem mencionar-les totes en destacaré la **Catedral de San Pere de Jaca** (en la ruta aragonesa), o la basílica de **Sant Isidoro de Lleó**, i la **catedral de Burgos**, ja d'estil gòtic, en la ruta jacobea del nord.

2. CONTEXT HISTÒRIC

La història de la ciutat de Santiago de Compostel·la està indissolublement lligada a la religió pel descobriment de la tomba del seu Patró i pels camins de peregrinació.

2.1. La llegenda, origen del camí de Santiago

El naixement de la Ciutat de Santiago de Compostel·la, tal com la coneixem avui, es deu al descobriment, entre els anys 820 i 850, en un mausoleu d'un cementiri abandonat, d'un sepulcre atribuït a l'apòstol Santiago el Major, un dels dotze apòstols de Jesús de Natzaret, mort a Jerusalem l'any 44 dC.

Segons la llegenda, l'eremita Pelai, alertat per llums nocturnes que es produïen en el bosc de Libredón, va avisar el bisbe d'Iria Flàvia, Teodomir, qui va descobrir les restes de Santiago el Major i de dos dels seus deixebles en el lloc en què posteriorment s'aixecaria Compostel·la, topònim que podria venir de *Campus Stellae* (Camp de l'Estrella), o més probablement de *Composita Tella*

(terres belles), eufemisme per cementiri. Aquest fet apareix descrit per primera vegada l'any 1077 en el document anomenat Concòrdia d'Antealtares².

El descobriment va propiciar que Alfons II el Cast, rei d'Astúries, necessitat de cohesió interna i suport extern per al seu regne, fes un viatge per les seves terres i a l'exterior anunciant un nou lloc de pelegrinatge per a la cristiandat, en un moment en què la importància de Roma havia decaigut i Jerusalem no era accessible perquè es trobava en poder dels musulmans.

La primera acció que va dur a terme va ser establir una comunitat eclesiàstica permanent per custodiar les restes del Sant, formada pel bisbe d'Iria i els monjos d'Antealtares.

Per a Alfons II resultava decisiu el fet de comptar amb un centre religiós de la talla de Roma o Jerusalem, que d'alguna manera fos espiritualment independent del regne naixent de l'imperi de Carlemany. ***Així va néixer la incorporació de la ciutat de Santiago com a punt últim del camí de peregrinació*** que havien desenvolupat els monjos de Cluny. A poc a poc es va anar desenvolupant la ciutat, les vicissituds de la qual no es poden separar de les vicissituds de la seva catedral.

2.2. La ciutat de Santiago de Compostel·la

La ciutat de Santiago de Compostel·la, també coneguda com Sant Jaume de Galícia, viu l'època del romànic, el pas cap al gòtic i el salt cap al barroc amb un cert esplendor, degut a totes les circumstàncies que li van canviar la fesomia.

Arran del descobriment de la tomba del Sant, l'augment del pelegrinatge fa de Compostel·la un lloc de referència religiosa a Europa. Aprofitant el descobriment, el rei d'Astúries Alfons II, funda una església i l'envolta de privilegis. Al seu entorn situarà comunitats a qui afavorirà amb prerrogatives reals; tot per aconseguir el doble objectiu de tenir un patró per la seva causa, un Santiago cavaller, "matamoros" (per les lluites contra els musulmans) i al mateix temps una ciutat que li sigui fidel enclavada al cor de Galícia.

La ciutat, a partir del segle XI ja comença a experimentar un fort creixement, que coincideix amb l'esplendor europeu de les peregrinacions jacobees que tenen el seu punt final precisament a la tomba del Sant. Es va expandir de forma radial al voltant de la basílica convertint-se en una de les grans urbs medievals hispanes. Santiago era, a més, centre d'una gran senyoria feudal que s'estenia des del riu Iso fins a l'Atlàntic, governada pels bisbes de Compostel·la.

Entre els diversos esdeveniments històrics destacats cal recordar que l'Església de Santiago tenia jurisdicció sobre la majoria de les seus de Lleó i Astúries, un cop alliberada de la vella tutela dels arquebisbes de Braga, que van mantenir la seva autoritat sobre la major part de les diòcesis del naixent regne de Portugal.

Des del punt de vista social, cal mencionar l'aixecament burgès contra el bisbe Gelmírez i la reina Urraca (mare d'Alfons VII) l'any 1117.

² document pel qual els monjos benedictins van cedir terrenys al bisbe Diego Peláez per construir la capçalera de la Catedral, fet que va significar la posterior destrucció del convent benedictí.

L'any 1120 la ciutat es veu recompensada políticament en aconseguir per a la seva església el distintiu de metropolitana.

Un fet important des del punt de vista polític va ser la coronació en la mateixa catedral d'Alfons Raimúndez, el futur Alfons VII de Lleó en 1157, como rei de Galícia i emperador.

Des del punt de vista religiós cal mencionar la concessió del privilegi de l'Any Sant Jubilar Jacobeu mitjançant la butlla *Regis Aeterni* del papa Alejandro III en 1181.

En el segle XII es va redactar el **Còdex Calixtí**, un conjunt de cinc textos reunits els anys finals de l'arquebisbat de Gelmírez, escrit pel monjo Aymeric Picaud, una font fonamental de la història del pelegrinatge a la tomba de l'apòstol.

Entre els segles XII i XIII es va anar articulant la xarxa de carrers dins del recinte emmurallat. L'arribada de la pesta negra a la ciutat va suposar una forta recessió demogràfica, que va començar a remuntar a partir de 1380.

Al segle XV va començar una nova expansió vinculada a la seva condició de centre religiós i de peregrinació; a principis del segle XVII va patir uns períodes de decadència, primer quan des de Roma es va posar en dubte la peregrinació de l'apòstol a Hispània, i després quan l'Orde dels Carmelites volia promoure Santa Teresa com copatrona d'Hispània. Aquests entrebancs que podien representar un fort revés per a l'economia de la ciutat, es van poder resoldre i es va retornar a l'apòstol la seva condició d'únic patró d'Hispània.

La ciutat va aconseguir una gran esplendor artístic en el barroc, estil que configura gran part de la zona històrica.

2.3. Les primeres esglésies de Santiago

La primera església es va construir sobre el mausoleu descobert. Els murs eren de maçoneria. S'entrava i s'anava directament cap a la capçalera on s'hi allotjava la tomba de Santiago.

Aquesta primera església feta construir per Alfons II el Cast era molt modesta, de pedra i fang, segons citen alguns textos antics. També era de petites dimensions, ocupava poc més que l'actual espai de l'altar major. Es va consagrar cap a l'any 834.

Al seu voltant es van anar assentant gents i serveis per atendre els pelegrins que aviat van començar a arribar des dels llocs més insospitats.

El successor d'Alfons II va ser el rei Alfons III molt devot de Sant Jaume; l'any 874 es va ocupar de la construcció de la segona església, que es prolongava des de l'actual capçalera fins a la meitat de la nau central. Va fer portar sumptuosos materials del sud de la península ibèrica. La nova església es componia de:

- Atri d'accés
- Finestra germinada amb arcs de ferradura
- Mausoleu amb el sepulcre de l'Apòstol
- Sostre de fusta i coberta de teules

- Entrada lateral
- Murs de maçoneria i cantons de carreus
- Pilars que dividien les tres naus
- Paviment de terra piconada

L'any 997 el cabdill musulmà Almansor, convençut que Compostel·la guardava grans riqueses es va dirigir cap a la ciutat i l'arrasà, respectant només el sepulcre apostòlic. No va trobar les riqueses però com a mostra de la seva gesta s'emportà les campanes del temple fins a la Ciutat musulmana de Còrdova. L'Església d'Alfons III va ser reconstruïda però sense la brillantor anterior. Amb el creixement i diversitat continuada de les peregrinacions, el vell temple es va fer definitivament petit.

3. LA CATEDRAL DE SANTIAGO

L'any 1075 s'inicien les obres de la catedral romànica al voltant del temple d'Alfons III, que es va mantenir en peu encara durant un cert temps.

L'iniciativa parteix del bisbe Diego Peláez i el rei Alfons VI de Lleó i Castella. El mestre Bernardo el Vell, i el seu ajudant Robert, a les ordres de Diego Peláez inicien el projecte. Peláez deixa assenyalat l'esdevenir edificatiu de tota l'obra, que es farà segons el seu projecte, fins i tot després que ell sigui apartat de l'obra per suposades intrigues.

La idea era construir un espai que donés una projecció europea a Compostel·la, una ciutat que gràcies a les peregrinacions no parava de créixer.

El temple romànic dissenyat era de grans proporcions - un dels majors de l'Europa del seu temps - i es van convocar mestres d'obres de distintes procedències per aixecar-lo, especialment francesos, gràcies a les relacions i intercanvis culturals propiciats pel camí de Santiago. Es volia una catedral romànica adequada a les necessitats i característiques dels pelegrins, és a dir una Església de peregrinació d'inspiració francesa.

Les etapes constructives van ser les següents:

Primera etapa: 1075-1088: La construcció de la capçalera sota el mandat de Diego Peláez. El responsable és el mestre Bernardo el Vell. Es construeixen les tres capelles centrals de la girola: la del Salvador, la de Sant Joan, la de Sant Pere i els murs adjacents. La primera capella és un annex provinent del claustre del monestir d'Antealtares que era al costat.

El període del 88 al 94 és un període de paralització de les obres.

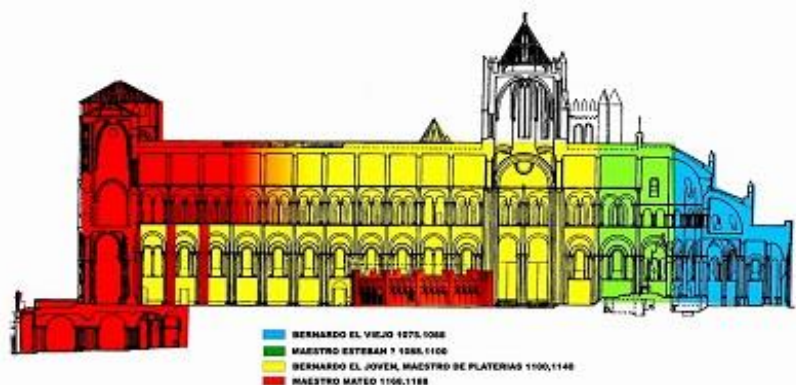
Segona etapa: 1094-1101: Intervé el mestre Esteban. (capelles de Santa Fe i Sant Andreu), es construeix el trifori absidal, i una part del creuer (capelles de Sant Nicolau, Santa Creu, Sant Martí i Sant Joan Bautista). L'intervenció del mestre Esteban va suposar una innovació estilística respecte de les obres anteriors, ja que va introduir a la capçalera el model de capella de planta poligonal.

Tercera etapa: 1101-1122: El bisbe Diego Gelmírez s'ocupa de les dues portades del transsepte: la Francesa i la de les Argenteries. Arran de la mort de Gelmírez es va completar el temple amb l'aixecament de la portada occidental, el Pòrtic de la Glòria (a l'actual plaça de l'Obradoiro).

Se'n va ocupar el mestre Mateu que hi va treballar durant més de vint anys: Va començar fent una cripta - l'anomenada Catedral Vella – per salvar el desnivell del terreny. Sobre ella va alçar el Pòrtic de la Glòria, el principal conjunt escultòric europeu medieval; davant del pòrtic va realitzar la façana, amb dues torres i una gran rosassa per il·luminar les naus. Les parets exteriors les va dotar de contraforts per sostenir els arcs de mig punt, i permòdols als seus alers.

Al final del segle XIII s'afegeix a la Catedral la capella de la Corticela, que era el petit temple dels monjos d'Antealtars que s'havia construït en època d'Alfons II.

La catedral romànica pensada de principi a fi per als pelegrins, que fins i tot passaven les nits en ella, es va donar per conclosa amb una solemne cerimònia de consagració que es va celebrar el 21 d'abril de 1211.

(5) etapes constructives de la catedral

3.1. INTERIOR DE LA CATEDRAL

3.1.1. Característiques arquitectòniques:

Construïda sobre un perímetre de vuit mil metres quadrats, té planta de creu llatina amb tres naus que es perllonguen en els braços de la creu, i capçalera amb girola i absidioles. La longitud de la nau central és de 97 metres. La nau lateral (transsepte) en direcció nord-sud fa uns 65 metres. Les voltes de canó (semicirculars) de les naus s'eleva fins als 20 metres, inhabitual en el romànic. La major altura és la del cimbori, en el creuer, amb 32 metres. Les capelles dedicades al culte són 17, comptant la capella major que és l'altar major.

L'interior del temple es compon de:

La nau central: té una amplitud de 10 metres i fa 22 metres d'alçada, El sostre es cobreix amb volta de canó peraltada. Les naus laterals, de menor altura i uns 5 metres d'amplada tenen al sostre amb voltes d'arestes.

(6) nau central: pilars que separen les naus laterals, sostre amb volta de canó

Sobre les naus laterals s'alcen **les tribunes** amb arcs geminats que recorren tot el perímetre interior del temple. Els finestrals, formats per arcuacions de doble arc sobre la part superior de les naus proporcionen il·luminació a la part superior de la nau central, fet que contrasta amb la major penombra de la zona inferior.

Les voltes se sostenen mitjançant pilars compostos de base quadrada que presenten columnes adossades circulars (42 en total), organitzades de forma que la columna que dona a la nau central té tota l'alçada de la mateixa nau, fins a tocar l'inici de l'arc faixó corresponent. Els **capitells** són molt variats, hi ha amb motius historiatos més pròxims a l'absis, i amb figures vegetals a la galeria.

El cimbori nervat o de mitja taronja està situat al creuer del transsepte. La seva cúpula es octogonal sobre trompes (que permeten passar d'una estructura quadrada a una poligonal). El seu tambor és format per vuit finestrals que s'emmarquen en altres tants arcs de mig punt. Del mig del cimbori penja el Botafumeiro el dies senyalats de litúrgies.

(7) Cimbori: es pot apreciar l'inici dels arcs de mig punt, i una trompa.

A la capçalera hi ha l'absis amb cinc capelles interiors, la central més gran que les laterals, al voltant de la girola; les cinc capelles són semicirculars, excepte la central que és quadrangular. Pel costat dret de la girola es pot accedir al mausoleu que es troba darrere de l'altar, subterrani, i pel costat esquerre es pot pujar al cambril per seguir la tradició d'abraçar l'Apòstol que és a l'altar.

El transsepte s'organitza també en tres naus als extrems de les quals s'obren les portades a l'exterior (a la esquerra l'Atzabetgeria, a la dreta Les Argenteries). D'altra banda, el transsepte nord presenta quatre absidioles, disposades dues a cada costat de la capçalera. En aquest enorme transsepte s'alcen també tribunes sobre les naus laterals.

Al nàrtex se situa el Pòrtic de la Glòria. En la construcció primitiva, en aquest espai se situaven a banda i banda sengles torres de planta quadrada. Avui la façana principal apareix recoberta per la façana de l'Obradoiro d'estil barroc.

La il·luminació interior prové de les finestres dels dos pisos de les naus laterals del període romànic; a l'alçada de la capella major són polilobulades i les que corresponen a la girola són ulls de bou.

Tot l'espai interior del temple està organitzat de manera que els fidels (després de concloure aquí la seva peregrinació fins a la tomba de l'apòstol Santiago) puguin accedir a la catedral pel nàrtex o per la porta de l'Atzabetgeria (que és per on solen entrar), recórrer les naus laterals fins arribar a la girola, on darrere de l'altar s'accedeix al sepulcre de l'apòstol. Això permet que es puguin dur a terme les cerimònies religioses sense interferències.

3.1.2. Les capelles de la Catedral

Totes les capelles de l'absis eren construccions noves excepte dues: **1)** la capella del Salvador que ja hi era i formava part de l'església del Convent d'Antealtars ubicat allà abans de la construcció de la Catedral; mitjançant un acord signat entre el bisbe Diego Peláez i els benedictins aquests van cedir la part del terreny corresponent a la capella del Salvador. **2)** Anys més tard (al segle XIII), es va annexar la capella de la Corticela, un oratori dels monjos que custodiaven la tomba de l'apòstol; es va tapiar la seva entrada independent i se la va incorporar a la catedral, de la qual avui forma part.

En [aquest enllaç](#) (8) es pot veure el lloc exacte d'ubicació de les dues capelles abans de ser annexades, quan la Catedral era encara l'església feta construir per Alfons III.

a) Les dues capelles annexades

Capella del Salvador: És la capella per on es va començar a construir la Catedral l'any 1075. És de planta pràcticament quadrada, i això és deu al fet que era una part de l'antic convent, tal com he mencionat anteriorment.

És el lloc més antic de la Catedral. Ho demostren les inscripcions en dos dels capitells de l'arc de l'entrada a la capella, un amb la representació del rei Alfons VI i l'altre amb dos àngels portadors d'una banda on es pot llegir: "REGNANTE PRINCIPE ADEFONSO CONSTRVCTVM OPVS" (Regnant el príncep Alfonso es va fer aquesta obra). L'altre, que representa el bisbe Diego Peláez, amb la

inscripció que sostenen els àngels que resa: “TEMPORE PRESVLIS DIDACI INCEPTVM HOC OPVS FVIT” (En temps del prelat Diego es va començar aquesta obra).

El seu absis és semicircular; darrere de les columnes de l'arc triomfal hi ha dues absidioles estretes (una a cada costat) i de gran alçada, que arranquen del sòl i arriben pràcticament a la unió del parament amb la volta. El retaule col·locat entre les dues absidioles amaga la part central de la capçalera.

La zona d'accés a la capella està assenyalada per arc faixó dobler, recolzat en pilastra i semi columna adossada amb els seus respectius capitells. Entre l'arc triomfal i l'esmentat arc faixó els espais laterals de la capella tenen vans de gran amplitud adornats per arquivolta recolzada en columnes decorades amb capitells.

L'arc triomfal doble és decorat a base de bordó i escòcia en arc i doblec. Porta una inscripció pintada al·lusiva a la titularitat de la capella. Els capitells d'aquesta zona més propera a l'altar són diferents als de la resta de la capella, en el sentit que són de marbre i d'un estil més arcaic, fet que pot confirmar que es tracta de la reutilització de peces d'un temple precedent.

(9) Capella del Salvador (arquitectura sostre i laterals)

El retaule que presideix la capella és de marbre policromat d'estil plateresc, el comitent va ser l'arquebisbe Alonso Fonseca i Ulloa, a principis del segle XVI. El retaule conté les imatges del Salvador, de la Mare de Déu amb el Nen i de Santiago pelegrí.

La capella era coneguda també com la “capella del Rei de França” per la devoció que tenien al Salvador els monarques francesos del segle XIV i també del segle XV.

Capella de la Corticela: L'altra capella destacable, però que va ser col·locada uns quants anys més tard és la Capella de la Corticela:

La capella la va fer construir Alfons II al segle IX i era un oratori del monjos d'Antealtars que havien de custodiar el sepulcre de Santiago. El seu nom “Corticela” deriva del llatí *curtis*, que vol dir petit espai tancat, per a distingir-lo del temple apostòlic. El petit temple va ser absorbit per les successives ampliacions de la construcció de la Catedral convertint-se al segle XIII en la capella que veiem avui. S'hi accedeix des del braç nord del creuer, a través d'un passatge construït al s. XVIII.

Construïda en cadirat de granit, cobertes de fusta i pis de rajoles es divideix longitudinalment en tres naus. A l'interior s'observa l'antiga estructura preromànica, així com les intervencions romàniques, dins de la reconstrucció del segle XIII.

Les tres naus són separades per arcs de mig punt amb columnes de capitells decorats amb motius vegetals. L'absis de la capçalera té un finestral amb decoració escacada.

La nau central amb coberta de fusta és de gran alçada, i s'hi obren profunds finestrals rectangulars, mentre que les naus laterals, cobertes també amb enteixinat de fusta, queden molt més baixes, i són il·luminades per finestrals de mig punt, oberts en els seus murs.

La porta lateral esquerra (tapiada) pot ser del segle XI i és possible que fos la via de comunicació amb el monestir; la porta de la dreta és posterior i sortia a la "Via Sacra" que portava a la Basílica.

La reforma de la primera meitat del segle XIII va dotar el temple de la rosassa amb gelosia en cercles sobre l'arc triomfal (igual que a la façana, les restes són visibles), del finestral amb columnes de la capella major i d'una major visibilitat a tot el temple, en substituir els arquets divisoris pels dos grans que, a cada costat, cavalquen sobre la gruixuda columna central.

(10) Capella de la Corticela

Pel que fa a la decoració escultòrica, la capella és bastant austera. La portada romànica té columnes de fust llis i els capitells tenen decoració vegetal. Consta també de diverses arquivoltes amb columnes i capitells decorats amb motius vegetals i zoomorfs, i al timpà es representa l'Adoració dels Reis Mags.

A l'interior, al mur nord, hi ha el conjunt de Jesús a l'Hort de les Oliveres fet de granit policromat, del segle XV. En la nau lateral dreta es troba la sepultura del cardenal Gonzalo Eans, mort en 1342, amb la seva figura jacent sota un arc ogival amb motllura decorada amb puntes de diamant.

Al cantó dret de l'entrada hi ha un sepulcre amb una estàtua jacent d'una dona. És del segle XV i es creu que correspon a una pelegrina morta a Santiago però es desconeix el motiu pel qual hauria estat enterrada en aquest lloc.

L'any 1527 la Corticela esdevé oficialment la capella dels peregrins estrangers. Cap al 1711 la Corticela deixa de tenir una entrada externa independent i s'integra a la Catedral, tal com és avui. Per fer l'accés a la Corticela des de dins de la Catedral es va haver de sacrificar la capella de Sant Nicolau que hi havia abans al transsepte.

a) Totes les altres capelles de la Catedral

A part les dues capelles detallades més a dalt, la Catedral té altres catorze capelles, totes dignes de visitar per admirar la profusió d'estils que hi conviuen. Les seves construccions i ornamentacions romàniques han anat desapareixent al llarg dels anys per totes les successives reestructuracions que han donat com resultat les capelles actuals.

Entrant des del Pòrtic de la Glòria i seguint les agulles del rellotge ens trobem amb les següents capelles:

A la nau central:

La capella del Crist de Burgos. Es tracta d'una capella barroca, datada entre 1662 i 1665. La planta té forma de creu grega amb una cúpula de cassetons. La talla del Crist, d'autor anònim, va ser traslladada des de Burgos l'any 1754. Compta amb dos altars laterals d'estil barroc; el de la dreta representa l'escena evangèlica de Maria Salomé intercedint en favor dels seus fills Jaume i Joan davant de Crist; el de l'esquerra mostra l'escena de Sant Pere plorant després de negar a Jesús.

La capella de la Comunió, és neoclàssica (1768-1782), també anomenada del Sagrat Cor. És una capella de forma circular, molt ampla. Al segle XVIII va patir importants transformacions a mans de l'arquitecte Miguel Ferro Caaveiro, que la va convertir a l'estil neoclàssic, amb vuit grans columnes que sustenten la cúpula, on s'obre un òcul que il·lumina l'espai. A l'entrada podem trobar la imatge de la Verge del Perdó, tallada en alabastre. El sepulcre de l'arquebisbe Raxoy es troba a la dreta de la capella, i el de l'arquebisbe Lope de Mendoza a l'esquerra. El retaule és de Francisco de Lens i mostra quatre imatges dels doctors de l'Església realitzades per Gregorio Espanyol i per Juan Dávila (que també van realitzar el cadirat del cor de la catedral entre 1599 i 1608, actualment conservat al monestir de Sant Martí de Pinario).

Al costat dret, sempre entrant pel Pòrtic de la Glòria, hi ha la **capella de les Relíquies** així com la Sala del Tresor, però ambdues formen part del Museu de la Catedral i s'hi accedeix des d'allà.

Al transsepte:

Rodejant la nau sud (porta Atzabetgeria) trobem:

La capella de la Verge de Fàtima, també coneguda com de Sta. Catalina. És un antic panteó que es va transformar en capella cap l'any 1536. La figura de la Verge fou donada pels peregrins portuguesos l'any 1948.

La capella de Sant Antoni o Sant Fructuós. Fins al segle XVI va ser la capella de Sant Nicolau de Bari, patró dels camins i dels peregrins. Durant els segles XVI i XVII es va utilitzar juntament amb

la capella del Salvador per lliurar al peregrins la Compostel·la, certificat acreditatiu d'haver acabat el camí.

La **capella de Sant Andreu**, va ser realitzada entre 1673 i 1674; diu la tradició que aquest apòstol va arribar en vaixell i tenia molts devots a Galícia.

La **capella de l'Esperit Sant o de la Soledat**, la més antiga de les capelles gòtiques. Es va fundar a mitjans segle XIII sobre un'obra romànica anterior. Va ser ampliada al segle XIV i reformada posteriorment en diverses ocasions. L'imatge de la Verge que és a l'altar, va ser realitzada l'any 1666. La peanya, els àngels i les peces ornamentals són també peces donades, i el frontal de plata el va realitzar Antoni Morales l'any 1747.

La **capella de la Concepció**, és d'estil renaixentista, va substituir una romànica durant la primera meitat del segle XVI. La reforma la va realitzar Juan de Àlaba. En destaca el retaule major, de la primera meitat del segle XVIII, obra de Diego Fernández de Sande, amb les devocions principals de la Verge i el Nen i el davallament del Crist de la Creu. En el sòl està enterrat l'arquitecte Domingo Antonio de Andrade.

A la girola:

El deambulatori permet la peregrinació al voltant de la figura de l'Apòstol. Totes les capelles són obra de la primera fase (Bernardo – Peláez). Més tard es van afegir les capelles més pròximes al transsepte.

Seguint les agulles del rellotge trobem les següents capelles:

La capella de Sant Bartomeu, que abans era dedicada a Santa Fe de Conques fins al segle XVI, per devoció francesa dels peregrins del camí. Té un retaule plateresc del segle XVI fet en marbre policromat pel flamenc Mateo Arnao, que conté les imatges de la Mare de Déu del Bon Consell al centre, amb Sant Bartomeu i Santiago pelegrí a banda i banda. També hi trobem el sepulcre renaixentista amb les restes de Diego de Castella, besnét del rei Pere I el Cruel, mort l'any 1521.

La capella de San Joan Evangelista, germà de l'apòstol, és una de les tres capelles romàniques que es conserven a la girola. És dels segles XI-XII encara que es va ampliar en el segle XVIII. El seu retaule mostra les imatges de Sant Joan, Santa Susanna i Sant Domingo de la Calçada, obres modernes realitzades per Mariñas en 1902. En aquesta capella es troba la sepultura del bisbe Miquel Novoa Font.

La capella de la Verge Blanca, gòtica, amb el seu arc apuntat que rodeja el retaule de fusta, es va realitzar sobre una capella romànica anterior, cap a finals del segle XIV. Va pertànyer al gremi dels argenteros. Acull una talla de la Verge de Montserrat. Entre les seves parets es poden reconèixer els sepulcres de Joan d'Hispania, que la va fundar, i dels seus familiars.

La capella de Sant Pere. Aquesta capella manté quasi intacta la seva construcció romànica, i els frescos del segle XV dedicats a Sant Pere, únics amb aquest estil en tota la basílica, que es van descobrir recentment durant la restauració de l'absis i els laterals.

Cal ressenyar el retaule barroc dissenyat per Fernando Casas Novoa i construït per Francisco de Moas l'any 1731. Hi trobem també el sepulcre de Mencía de Andrade amb estàtua jacent.

La capella de Mondragón és d'estil ogival gòtic flamíger, i és coneguda també com capella de la Pietat o de la Santa Creu; deu el nom al seu fundador el canonge Joan de Mondragón que la fa construir a partir de 1521 sobre una capella original romànica. El relleu principal, de terracota, se centra en el davallament de Crist de la creu, obra de Miguel de Sevilla de l'any 1526.

La capella del Pilar, és de planta octogonal, revestida de marbre i jaspi, i culmina amb una pronunciada cúpula vuitavada amb llanterna. És el resultat d'unificar les antigues capelles romàniques de Sant Andreu i Sant Fructuós. És obra de Domingo de Andrade, que la comença l'any 1695, però és acabada pel seu successor Fernando de Casas l'any 1721. Sobresurten els motius jacobees com petxines, espases de Santiago, arque i estrelles. Conté el sepulcre del bisbe Antonio Monroy. Fins a l'any 1879 va ser utilitzada com a sagristia.

El retaule, de marbre dissenyat per Fernando de Casas està presidit per una imatge de la Verge portada de Saragossa.

Cal destacar que només es pot entrar a tres capelles, la de la Comunió, la de la Corticela i la del Pilar. Totes les altres tenen tanca o porta de vidre.

3.1.3. L'ALTAR MAJOR

L'altar major, o capella major, és tot un conjunt format per l'altar pròpiament dit, amb els seus dos púlpits renaixentistes al davant, la cripta sota l'altar i la capella de la Magdalena que és troba just darrere de l'altar i que és coberta amb un gran retaule.

L'altar Major és el centre cerimonial del temple i on se celebren les misses, inclosa la del pelegrí. Està situat sobre el mausoleu en què, segons la tradició, va aparèixer el sepulcre de Sant Jaume a principis del segle IX. És obra de Domingo de Andrade i compta amb diverses representacions de l'Apòstol. Fins a la construcció de la catedral hi havia un modest altar per al culte a l'apòstol, que avui es troba al museu de Sant Paio. A principis del segle XII l'arquebisbe Gelmírez va fer construir un nou altar de plata, coronat per un baldaquí, al qual se li va afegir l'estàtua de Santiago sedent dintre del cambril. L'Apòstol és de pedra policromada, del segle XIII i va vestit de peregrí amb una esclavina adornada amb pedreria. A ell s'hi accedeix per la part posterior de l'altar, pujant uns escalons, per realitzar el ritual de la tradicional "abraçada" al Sant.

A la segona meitat del segle XVII se substitueix l'altar medieval que tenia els púlpits de bronze amb representacions jacobees per un gran conjunt barroc, al voltant d'un enorme baldaquí piramidal sostingut per columnes i vuit àngels. Al segle XVIII es completa amb el frontal de plata. El resultat és una bigarrada policromia sobretot daurada i platejada que reflecteix l'esperit retòric del barroc.

El cor de fusta (que reemplaçava el primer cor, fet de pedra pel Mestre Mateu) que hi havia davant de l'altar es va retirar l'any 1946 perquè estava molt deteriorat i no es va reemplaçar per cap altre, per a obtenir més espai per als peregrins.

Darrere de l'altar major, a la girola, hi ha un petit hemicicle que avui és tancat i amb el frontal cobert per un retaule. És l'antiga **capella de la Magdalena**, capella romànica restaurada durant els segles XVII-XVIII. El retaule que cobreix l'entrada és del segle XVII amb escenes de la translació del cos de Santiago des de Palestina fins a Galícia; a sota del retaule una estrella indica – des de finals del segle XIX - el lloc original del sepulcre apostòlic.

La cripta sota l'altar: Sota l'altar major està la cripta apostòlica, el lloc més sant de la catedral. En ella reposen les restes de Santiago i els seus deixebles Teodoro i Anàstasi. L'urna d'argent amb les relíquies és d'inspiració romano-bizantina i obra d'artistes compostel·lans. Després de buidar l'espai de l'antic mausoleu romà dels segles II-III, i entre els murs conservats, la cripta es va obrir al públic l'any 1891. Per accedir-hi s'han de baixar unes escales, just darrere de l'altar.

(11) La cripta per on es veu l'urna de l'apòstol al fons

3.1.4. Altres elements interessants de l'interior

La Catedral de Santiago és tan plena d'elements arquitectònics, artístics, històrics, amb estils diferents, que es necessita molt de temps per recórrer-la i admirar cada peça. En destacaré:

La fornícula amb la imatge de Santiago Matamoros del segle XVIII al costat de la porta de l'Atzabetgeria. Aquesta imatge va ser donada pel gremi dels atzabegers. L'imatge és del segle XVIII. Des de fa uns anys es cobreix amb flors la part que representa els moros que es troben sota del cavall, per respecte al món àrab.

Les creus de consagració: són les Dotze Creus de Consagració que es van incrustar en uns quants punts estratègics dels murs de les tres naus i de la girola per a commemorar la consagració de la catedral en abril de 1211. Els seus traços daurats s'acompanyen, en els angles,

del sol i la lluna i l'alfa i omega. Evoquen les dotze portes de la Nova Jerusalem bíblica que naixerà al final dels temps.

Els confessionaris: A la catedral s'escolten llengües distintes a cada pas. Així era ja en l'Edat mitjana, com assenyala el Còdex Calixtinus. Aquesta confluència de llengües suposava un inconvenient: els pelegrins desitjaven confessar-se i combregar al final de la seva llarga peregrinació i necessitaven algú que els entengués. Així van néixer els "lenguajeros" que parlaven diversos idiomes. A la part superior dels confessionaris es podia llegir l'idioma al qual es dedicaven. Es conserven dos d'aquests confessionaris, els dos del segle XIX, inspirats probablement en models anteriors. En un es pot llegir *Pro linguis germanica et hungarica* i l'altre diu *Pro linguis itala et gallica*.

Els òrgans : Els òrgans de la catedral conserven la caixa original de 1704 i 1712. Els components sonors van ser reconstruïts el 1977. Són la manifestació musical més visible de la catedral, molt important en l'Edat Mitjana i el Barroc.

La pila baptismal: La pila baptismal, al costat de la porta de les Argenteries, és del segle X o XI, està recoberta amb una tapa de vidre, i actualment no s'utilitza.

El Botafumeiro: és l'enorme encenser usat des de l'Edat Mitjana com a instrument de purificació – física i espiritual - en la catedral on s'hi s'apinyaven les multituds. Ja el Còdex Calixtí el menciona com *Turibulum Magnum*, per la qual cosa el ritual data, si més no, del segle XII. Llavors era penjat d'unes bigues de fusta creuades al cimbori. El mecanisme actual, basat en el moviment per politges i la llei del pèndol, va ser dissenyat durant el Renaixement pel mestre Celma.

Avui, 800 anys després, se segueix utilitzant: després de la Comunió, sona l'Himne de l'Apòstol en els òrgans barrocs i el Botafumeiro comença el seu recorregut pendular davant l'altar major, per elevar-se fins gairebé fregar la volta del transsepte.

Els almoniers: A cada costat de les primeres columnes que delimiten el creuer hi ha adossat un almonier de pedra. Són del segle XV, però el seu origen es remunta a finals del segle XI. Van néixer per recollir els donatius dels pelegrins destinats al finançament de les obres de la basílica. El de l'esquerra representa Santiago el menor i el del costat sud, representa Salomé la mare de Santiago.

(12) Almonier de Salomé, costat sud transsepte

El timpà del Clavijo: Entrant per la porta de les Argenteries, al costat esquerre, es pot observar el petit timpà de "la batalla de Clavijo", sobre una finestra cega decorada recentment amb motius jacobeus. És de començaments del segle XIII i representa Santiago a cavall com soldat de

Crist (*miles Christi*). És una recreació de la llegendària batalla de Clavijo del segle IX, en la qual l'Apòstol hauria aparegut per primera vegada en ajuda de les tropes cristianes.

3.2. EXTERIOR DE LA CATEDRAL

3.2.1. Façanes i portes de la Catedral

Les tres principals entrades de la Catedral medieval es conserven en l'actualitat, encara que les successives modificacions van fer perdre la unitat dels seus programes iconogràfics, que representaven la història de la Salvació.

Originàriament els pelegrins entraven per la porta nord o del Paradís, on veien les escenes de la caiguda en pecat i la promesa de la Redempció. Un cop visitat el temple sortien per la porta sud o de Les Argenteries, il·lustrada amb el compliment de la promesa a través de la vida de Jesús (Encarnació, Predicació i Passió). Finalment, a l'oest trobaven el Pòrtic de la Glòria, llavors visible des de l'exterior, que els mostrava la Jerusalem Celeste on anirien després del Judici Final.

Avui la Catedral exhibeix:

- a) Al nord, una façana i porta neoclàssica, la d' Atzabetgeria.
- b) Al sud, la única façana amb porta romànica, la de les Argenteries,
- c) A l'est la porta barroca i el llenç de la Porta Santa, i
- d) A l'oest, la façana de l'Obradoiro, també barroca i, darrere seu,
- e) el Pòrtic de la Glòria.

a) Façana nord, porta de l'Atzabetgeria

A la façana nord o septentrional que dona a la plaça de la Immaculada hi ha la Porta de l'Atzabetgeria. Va ser la primera en ser construïda, al segle XII, encara que la seva estructura actual és de finals del segle XVIII. Deu el seu nom al fet que en el seu entorn se situaven els tallers i llocs de venda d'objectes jacobins realitzats amb atzabeja. Allà desemboca l'últim tram urbà dels camins Francès, Primitiu, del Nord i Anglès: és, per tant, la primera cara de la Catedral que veien els pelegrins. Segons el Còdex Calixtinus es coneixia també com a Porta Francesa i Porta del Paradís.

Arran d'un incendi es va reconstruir la nova façana. L'actual és una combinació barroca i neoclàssica que es va construir durant l'últim terç del segle XVIII. Algunes de les escultures que es van eliminar s'han reutilitzat en altres parts de la basílica. Clemente Fernández Sarela va edificar el cos inferior, en què predominen els dos grans escuts arquebisbals; Domingo Lois de Montegaudó va intervenir per decisió de l'Acadèmia de Belles Arts per 'actualitzar' l'estil cap al neoclàssic i va produir el cos superior, presidit per la imatge de la Fe amb els ulls embenats. Al cim del frontó s'eleva la figura de l'Apòstol.

Avui la majoria dels pelegrins prefereixen entrar a la basílica a través de la façana de l'Obradoiro, però pel Còdex Calixtí sabem que durant l'Edat Mitjana els viatgers entraven per la Porta del Paradís del nord. El Còdex Calixtí la descrivia com un'obra de marbre profusament llaurada amb

escenes del Gènesi que anaven des de la Creació fins al pecat original, tractant d'evocar alhora l'Edèn bíblic i la Porta del Paradís de Sant Pere del Vaticà. Davant d'ella hi havia la *Fons Mirabilis*, font avui traslladada al claustre, on els pelegrins es rentaven abans d'entrar a la Catedral.

b) Façana sud, Porta de les Argenteries

La porta de les Argenteries, obra atribuïda al mestre Esteban, és l'única façana romànica que ha quedat sobre la Plaça del mateix i data de l'any 1078 o 1103.

Aquest portal donava sortida als pelegrins cap als carrers principals de la ciutat quan l'Obradoiro era encara un fangar. A més, aquest atri sud del temple servia d'escenari a les tasques d'administració de justícia que exercia l'arquebisbe Gelmírez; la seva creixent impopularitat va provocar una revolta que al 1117 va destruir la seva mansió arquebisbal i va fer cremar la bella façana del mestre Esteban, que mai va tornar a ser la mateixa.

La iconografia va ser reconstruïda pocs anys més tard, i en els segles següents se li van afegir figures romàniques procedents de la porta nord de la Catedral, per crear el sorprenent conjunt que es veu avui. Al fris, per exemple, conviuen apòstols, àngels, signes zodiacals i representacions del Pecat com la sirena o el centaure. El centre l'ocupa un estilitzat Crist al costat de Santiago.

Enmig dels arcs es reconeix a Abraham sortint de la tomba i a Moisès representat, com ho faria segles més tard Miquel Àngel, amb banyes. Els murs laterals també van aprofitar escultures de la derruïda Porta del Paradís, com la creació d'Adam i Eva o el rei David en el seu tron.

Sota el fris, el doble portal està dedicat a la doble naturalesa humana i divina del Fill de Déu. El timpà de l'esquerra representa la Temptació de Crist, amb figures afegides com la famosa dona adúltera amb un crani a la falda. El timpà de la dreta mostra escenes que van des de l'Epifania a la Passió, el judici de Pilat, el Captura, la Flagel·lació i la traïció de Judes.

c) Façana est, la Porta Santa

La Porta Santa comunica amb la capçalera de la catedral i des del segle XVI condueix directament al deambulatori i a les relíquies apostòliques. Només s'obre en ocasió dels Anys Sants, quan el dia de Sant Jaume (25 de juliol) cau en diumenge. Traspasar la porta havent complert la confessió i la comunió fa guanyar als fidels el Jubileu.

Per fora, el llenç de la Porta Santa està emmarcat per les 24 estàtues recuperades del cor de pedra romànic del Mestre Mateu, desmuntat al segle XVI. A la part superior destaquen les escultures que representen Santiago i els seus deixebles Atanasio i Teodoro, obra de Pere do Campo en 1694. La porta de bronze és molt recent, va ser dissenyada en 2003 per l'escultor gallec Suso Lleó. Les seves fulles mostren imatges de la vida de Santiago.

Des de l'interior de la catedral podem veure aquesta porta barroca (1611) a la dreta de la capella del Salvador. Està flanquejada per dues estàtues que provenen del cor petri medieval – a la dreta el profeta Ezequiel i a l'esquerra l'apòstol Judes Tadeu - cadascuna amb un piló d'aigua beneïda al costat. Completen el conjunt una inscripció en llatí que diu “és la casa de Déu i la porta del cel” (Gènesi, 28,17), una creu de consagració i un vitrall de 1896 amb Santiago peregrí.

d) Façana oest de l'Obradoiro

La portentosa façana de l'Obradoiro deu el seu nom a la perllongada presència dels tallers de picapedrers (*obradoiros* en gallec) que es van afanyar durant gairebé 100 anys en la construcció d'aquest gran teló barroc dels segles XVII i XVIII. En la seva construcció es va emprarn granit, molt abundant a Galícia, i el vidre.

Fins a llavors la façana es componia de dues torres romàniques de tipus quadrat i alçada desigual, i una portada doble dedicada a la Transfiguració de Crist. Les seves portes, obertes dia i nit, deixaven el gran Pòrtic de la Glòria al descobert i visible des del descampat.

La nova façana de l'Obradoiro havia de complir quatre funcions:

- Protegir el Pòrtic de la Glòria de les inclemències del temps que l'estaven deteriorant.
- Permetre la il·luminació del nàrtex catedralici.
- Integrar la catedral en l'estructura urbana de la plaça.
- Rebre l'escalinata que s'estava acabant de construir.

El major canvi es va introduir des de 1650. Les remodelacions barroques van suposar la renovació total de l'exterior de la catedral. Les quadrilles dels arquitectes es van anar succeint i agafant el relleu per erigir la complexa façana principal i les seves esveltes torres, que representen la culminació del desenvolupament de l'art barroc compostel·là.

Els quasi 80 metres d'altura de les torres es van aconseguir en 1747, quan l'arquitecte Fernando Casas i Novoa -seguint les intervencions iniciades en 1670 per Peña de Toro i continuades per Domingo de Andrade- va decidir igualar les dues torres amb els seus coronaments barrocs. La Torre de les Campanes, a la dreta, i la Torre de la Carraca, a l'esquerra, confereixen a la façana un gran efecte vertical d'ascensió al cel.

Entre les torres es va disposar el gran retaule-mirall, una combinació de granit i vidre amb columnes gegants i les majors vidrieres que s'havien vist a l'Europa d'abans de la Revolució Industrial.

Per darrere d'aquest teló es va respectar l'estructura romànica de les naus, concebudes més de 600 anys abans.

En 1750 es va col·locar a dalt l'estàtua de Santiago Pelegrí que presideix el tríptic, flanquejat pels àngels que porten les creus de Santiago. Més avall els deixebles Atanasio i Teodoro custodien el sarcòfag.

Les torres estan presidides en la seva part central per Maria Salomé i Zebedeu, pares dels apòstols Jaume i Joan l'Evangelista, i a l'alçada de la balconada es reconeix, a l'esquerra Santa Susanna i Sant Joan, i a la dreta Santa Bàrbara i Santiago Alfeo.

Escuts, volutes, cilindres, piràmides, obeliscos i altres formes geomètriques - es diu que en la seva època van estar policromades i sobredaurades-componen un admirable joc de llums i ombres que resplendeix al vespre.

L'escalinata de l'Obradoiro:

L'escalinata de l'Obradoiro va ser construïda entre 1594 i 1600 per Ginés Martínez, inspirant-se en obres similars de Miquel Àngel, i Diego de Siloé. El resultat és una enginyosa combinació de dues escales, una dins l'altra, per doblar les possibilitats d'accés i sortida. Darrere de les seves reixes es troba la cripta i, damunt d'aquesta, una llotja o mirador que serveix d'avantsala a l'entrada.

e) El Pòrtic de la Glòria

L'entrada oest de la Catedral va ser rematada l'any 1188 amb l'obra mestra de l'escultura romànica: el Pòrtic de la Glòria (actualment cobert per una bastida). Aquest superb conjunt de tres arcs, esculpit pel Mestre Mateo durant uns 20 anys, dota l'atri del temple d'un poderós simbolisme, la lectura del qual enllaçava amb la de les restants façanes exteriors: pecat original, Redempció i Judici Final. Més de 200 figures de granit interaccionen com en un quadre animat per compondre un missatge teològic centrat en la Salvació de l'Home.

El Pòrtic, a més, ha de ser entès com un *conjunt simbòlic de la Jerusalem Celeste* format per la cripta inferior, el mateix pòrtic de tres arcs i la galeria de la tribuna, a la part superior del temple, que serien els equivalents de la Terra, el Judici Final i la Glòria.

El Pòrtic es compon de tres arcs, un per cada nau de la Catedral, amb els seus respectius timpans, arquivoltes i columnes; un sòcol inferior, i una columna central o mainell, llenços de la contrafaçana (cap a la façana de l'Obradoiro) i sostre voltat.

Arc Central: L'arc central reflecteix la visió apocalíptica de la Jerusalem Celeste: Crist ressuscitat, envoltat pels quatre Evangelistes i els seus emblemes: Lluc escriu el seu Evangeli sobre el brau, Joan sobre l'àguila; Marc, sobre el lleó, mentre Mateu apareix amb la seva caixa de recaptador d'impostos.

Entre ells apareixen els Justos i, a sota, un seguici d'àngels que porta els instruments de la Passió (columna, creu, corona d'espines, llança, etc.).

Sobre aquest conjunt, en l'arquivolta, els 24 ancians de l'Apocalipsi conversen entre si mentre afinen els instruments amb què entonaran el cant de la Glòria.

Mainell i sòcol: El patró de la Catedral, Santiago, presideix la columna central de marbre. Aquest mainell, llaurat amb l'Arbre de Jesse o genealogia de Crist, mostra a mitja alçada les profundes empremtes de les mans pelegrines que l'han deteriorat.

El basament que recorre el Pòrtic representa monstres, feres i herois de l'Antiguitat aixafats pel triomf de l'Església. Darrere de la columna es troba la figura del Mestre Mateo agenollat, mirant devotament l'altar.

Al seu costat està enterrat l'arquebisbe Pedro Muñiz que va consagrar la Catedral l'any 1211.

Arcs laterals: Tota la meitat esquerra del Pòrtic està dedicada a l'Antic Testament o al Poble Jueu, mentre que la meitat dreta representa el Nou Testament i els Gentils.

L'arc lateral esquerre es recolza sobre columnes que mostren els profetes: de dins cap a fora, Moisès, Isaïes, Daniel i Jeremies.

Entre els rostres dels profetes destaca el somriure de Daniel, l'expressivitat del qual mostra un dels primers passos cap al naturalisme gòtic. Hi ha qui creu que el somriure del jove profeta és un gest de complicitat cap a la figura d'Esther, que es troba al costat de les portes de l'Obradoiro, acompanyada d'altres figures de l'Antic Testament; aquest fet fa pensar a alguns estudiosos que el Pòrtic és la representació en pedra d'un drama litúrgic medieval, dit *Ordo Prophetarum*. De fet, aquesta peça de música sacra s'escenifica cada any a la Catedral al voltant de Nadal.

L'arc dret, per la seva banda, es dedica al Judici Final i es recolza sobre les figures dels apòstols: Sant Pere, Sant Pau, Sant Jaume i Sant Joan. A les arquivoltes crida l'atenció la gràfica representació dels turments dels condemnats a l'Infern: el bevedor tracta d'ingerir líquids cap per avall, el llaminer intenta menjar una empanada mentre una serp li oprimeix la gola, els avars apareixen lligats de peus i mans, etc.

Davant d'aquesta escena, al costat de les portes de l'Obradoiro, apareixen personatges del Nou Testament com Sant Judes Tadeu, Sant Joan Baptista, Sant Bartomeu i Sant Tomàs.

(13) detall del Pòrtic de la Glòria

La cripta romànica que sustenta el pòrtic:

Per visitar la cripta romànica que sustenta el mainell, *s'ha d'entrar pel Museu*.

La cripta s'obre darrere de les escales de doble tir de la façana de l'Obradoiro. Les columnes centrals són feixos gruixuts, un d'ells suporta el pes del mainell del Pòrtic de la Glòria i l'altre, el de la façana de l'Obradoiro. Tots els capitells són decorats, molts van ser tallats pel taller de Mateu.

La seva imponent volta de creueria és probablement la primera d'aquest tipus que es va construir a Hispània. La cripta és la representació simbòlica de la Terra als peus del Crist del Pòrtic, la seva volta evoca la volta del cel, i mostra en les seves claus dos àngels que porten el Sol i la Lluna.

L'espai buit s'ha aprofitat per exposar en vitrines la reproducció dels instruments que toquen els ancians del Pòrtic de la Glòria, així com peces romàniques i gòtiques que van formar part de la Catedral.

(14) detall feix gruixut de columnes de la cripta

3.2.2. El claustre

L'accés al claustre gòtic-renaixentista es fa per la planta baixa de la façana de l'Obradoiro on hi ha les sales arqueològiques que salven el desnivell del terreny, ja que el claustre pròpiament dit se situa en la primera planta si es mira des de la plaça.

El claustre original medieval va ser substituït a principis de 1509. L'actual té planta quadrada, amb trenta-i-quatre metres a cada costat. L'interior és d'estil plateresc. Les seves quatre galeries són cobertes per voltes de creueria amb tercelet, bombats i lligadures. Al mateix estil plateresc pertanyen els estreps que suporten les càrregues de les voltes, els pinacles amb què es remata i la cresteria flamígera que tanca el conjunt. Al terra hi són les làpides dels canonges.

En 1537 i després entre 1539 i 1598 es van realitzar reformes d'ampliació. Per això es va expropiar un gran nombre de cases adjacents a la catedral tant a la plaça de l'Hospital (Obradoiro) com a la plaça de les Argenteries.

A la zona central del claustre hi ha la *Fons Mirabilis*, una font romànica de granit que va estar situada a l'entrada nord del temple, la Porta del Paradís (avui Atzabetgeria), en la qual segons narrava el Còdex Calixtí podien rentar-se fins a 15 pelegrins alhora per entrar a la Catedral nets de la pols del camí.

(15) sostre galeria del claustre (volta de creueria amb tercelet)

En un costat estat dipositades les velles campanes retirades de la Torre del Rellotge, entre elles la Berengueta original, amb notables esquerdes.

3.2.3. Les Torres de la Catedral

He introduït les torres en comentar la façana de l'Obradoiro, aquí profunditzo una mica més en la seva estructura:

Torre de les Campanes: està situada al costat dret de la façana. El primer cos es va construir durant el segle XII; en el segle XVI es van realitzar diverses reformes a causa d'una inclinació de la seva estructura, fet que va obligar a reforçar-la amb contraforts. Entre els anys 1667 i 1670 es va completar el cos d'estil barroc en què es troben allotjades les campanes, que són 14, dues de les quals van ser regalades pel rei Lluís XI de França l'any 1483.

Torre Nord o de la carraca: és la que ocupa el costat esquerre de la façana de l'Obradoiro i fa 80 metres d'alçada; igual que l'altra torre, va ser edificada sobre una anterior romànica. La seva imitació de la torre de les Campanes, realitzada per Fernando de Casas Novoa l'any 1738 aconsegueix una decoració barroca que unifica l'estil arquitectònic de tota la façana. Aquesta torre albergava la carraca (xerric-xerrac), un instrument de grans dimensions, fet amb fusta de castanyer, que es feia sonar en les litúrgies de Setmana Santa. L'antic instrument ha estat substituït per un rèplica l'any 2010, davant la impossibilitat de restaurar-lo.

Torre del Rellotge, també coneguda com "la Berengueta" (per l'arquebisbe Berenguel), es troba en la intersecció de la plaça de les Argenteries i la plaça de la Quintana. Fa setanta-cinc metres d'alçada. L'arquebisbe Rodrigo de Padrón va fer iniciar la seva construcció l'any 1316 amb la finalitat d'utilitzar-la com a torre de defensa; a la mort de l'arquebisbe el va succeir l'arquebisbe Berenguel de Landoria que va continuar amb l'obra. Domingo de Andrade anomenat mestre major de la catedral, va prosseguir la seva construcció entre 1676 i 1680 i la va elevar dues plantes més; va realitzar un coronament barroc en forma esglaonada i hi va col·locar una llanterna com a rematada final (en l'interior romanen enceses, permanentment, quatre llums incandescents.)

En 1833 es va col·locar un rellotge de quatre esferes (una per cada cara de la torre), que té una sola agulla, realitzat per Andrés Antelo, per encàrrec de l'arquebisbe Rafael de Vélez. Com a part del seu mecanisme compta amb dues campanes, la Berenguela que marca les hores, i una altra més petita que marca els quarts. Les dues campanes van ser substituïdes l'any 1990, a causa d'unes esquerdes. Les originals es troben en un racó del claustre.

Torre del Tresor i Torre de la Vela: La façana del Tresor, adjacent a la de les Argenteries culmina en el seu extrem esquerre amb la torre del Tresor, que va ser iniciada pel bisbe Gómez Manrique (1351-1362). La **Torre del Tresor** està construïda amb forma de deu graons decreixents, que segons algunes hipòtesis imiten les piràmides asteques. Deu el seu nom, com la façana, al fet que en aquesta torre es va guardar durant un temps el tresor de la catedral. La **torre de la Vela** la va construir més tard, en 1615, Jácome Fernández com una mena de rèplica de la Torre del Tresor. Les dues torres estan a cada costat del claustre.

Tot el conjunt que forma la Catedral de Santiago de Compostel·la, vist des de la plaça de l'Obradoiro, es completa amb el Palau Gelmírez pel costat dret i amb el Museu pel costat esquerre.

4. ESTAT ACTUAL DEL MONUMENT

Els acords signats (Moralejo, 2008) entre la Fundació Pedro Barrié de la Maza, l'arquebisbat de Santiago i la Junta de la catedral l'any 2006 preveïen dur a terme el projecte de conservació preventiva i restauració del Pòrtic de la Glòria, així com el condicionament de la Cripta subjacent entre els anys 2006-2012 amb un pressupost de tres milions d'euros.

Avui la cripta s'ha condicionat, però el Pòrtic s'ha quedat sense els fons suficients per acabar la seva restauració, per la qual cosa està envoltat d'una bastida i és inaccessible al públic. La recollida de fons s'ha ideat oferint la visita –pagada– al pòrtic pujant per la bastida juntament amb una guia. Aquí, a pesar de la circumstància, la visió és espectacular, les imatges quasi es poden tocar.

També, l'any passat diversos periòdics, entre ells [El País](#), van publicar la notícia de la inclinació de la Torre de les Campanes a causa de les continuades filtracions d'aigua que s'han pogut constatar. Cal remarcar que Galícia és una comunitat molt plujosa. És un deteriorament que pot ser perillós, que s'ha de vigilar mentre no es reuneixen els fons per dur a terme les reparacions necessàries.

Per últim, el Còdex Calixtí original, arran del robatori l'any 2011, i posterior recuperació, ja no és visible al Museu de la Catedral.

5. CONCLUSIONS

Després de visitar la catedral, a mesura que anava recopilant informació per fer la present exposició (gairebé exhaustiva) m'adonava que la tasca em resultaria àrdua i alhora fascinant: la història de la Catedral és la història de la Ciutat que creix amb ella; és una història de clunienços, de prelats, de bisbes, de reis, de mestres d'obres i de quadrilles de treballadors que durant tant d'anys van posar en pràctica idees arquitectòniques innovadores en aquells moments, i van convertir un'església en la Catedral que ha esdevingut un referent mundial per la seva arquitectura.

Aquest conjunt de solucions arquitectòniques tan diverses, on tot sembla una barreja de fórmules i d'estils, però on cada element té la seva pròpia finalitat, ha resultat aclaparador: un conjunt harmoniós, la consecució d'un pla ben definit des de l'inici i dut a terme amb determinació, aconseguint fer encaixar amb elegància cada peça amb l'altra.

Vull precisar que m'he fixat i he apuntat les tombes que hi ha a les diverses capelles i el claustre perquè totes són de reis, bisbes o arquitectes. No hi són les sepultures de cap dels mestres que van treballar a la catedral, Bernard el vell, Esteve o Mateu, a pesar que és la seva tasca la que perdura. De fet es desconeix on estan enterrats aquests senyors. És una demostració que les seves activitats eren considerades servils i no intel·lectuals; recordem que fins a quasi el segle XV no es distingia entre artistes i artesans.

En el pla conceptual, m'he adonat com el cristianisme ha influenciat tot l'època medieval. Des del seu inici—d'ençà Agustí d'Hipona (segle IV)— es va anar inculcant que les esglésies eren la representació de la Ciutat de Déu, la Jerusalem Celeste, i amb aquest afany s'han anat construint tant esglésies com catedrals durant tot el romànic i tot el gòtic. Tota l'expressió artística que lluitava qualsevol església o catedral —des de l'arquitectura, passant per l'escultura i la pintura als murals— tenia un significat, era el símbol de quelcom supranatural i la cerca de la salvació de l'home. Així el romànic em sembla una època d'introspecció, accentuada pel feudalisme que regnava en una societat rural, mentre que el gòtic representava una "apertura" dels sentiments dels homes que ja vivien en ciutats més pròsperes plenes d'activitats i d'intercanvis comercials.

L'arquitectura és fonamental per poder aclarir com es plasmaven les concepcions religioses entre el romànic i el gòtic, fins i tot en els moments de pas d'un art a l'altre, fet esglaonadament o convivint en algunes obres; l'arc de mig punt, els murs gruixuts, els contraforts i la penombra com a signes d'identitat del romànic, van ser superats per l'arc ogival, les vidrieres, la llum, els arcbotants i la pronunciada verticalitat del gòtic.

Sense oblidar els capitells i sobre tot els timpans historiatos dins dels frontons de les esglésies romàniques, obres d'autèntic art fetes en moltes ocasions per desconeguts. Després d'estudiar la present activitat, i l'anterior, vaig tenir una gran alegria en el meu viatge a Galícia, en veure el timpà de l'església de Santa Maria de Noia (construïda en el s. XIV sobre un'església primitiva del segle XII) o el de la Col·legiata de Santa María del Campo a La Corunya, del segle XII, i poder explicar que en ambdós es veu l'Adoració dels reis mags, abans que ens ho digués la guia. Són ensenyaments que no s'obliden mai, en els quals tinc clar que he de profunditzar.

Una altra pregunta que em vaig fer, i un punt més a profunditzar, és per què aquestes dues últimes esglésies, com també la capella de la Corticela (del segle XI), a l'interior de la catedral, porten al timpà la mateixa decoració, l'adoració dels reis mags, si les separaven anys i quilòmetres. Era només una coincidència? Era una moda?

El present treball m'ha permès també endinsar-me en el coneixement dels ordres monàstics, - impulsors de l'art a tot Occident- i de les seves mentalitats: austeritat (Sant Benet), riquesa (Cluny) i retorn a l'austeritat i a la clausura (Cister). Els monestirs, que es construïen als afores de les ciutats, en llocs solitaris que propiciaven el recolliment espiritual, van tenir una importància cabdal: d'ençà Sant Benet les idees benedictines van ser impulsores del desenvolupament de la societat medieval a més de ser les precursoras de la conservació de la cultura clàssica amb els seus *scriptoria*, molts dels quals ens permeten conèixer avui com va ser la història d'aquell temps.

He descobert els camins de peregrinació, als quals jo personalment no havia prestat gaire atenció fins que vaig veure el film "El camino", la història d'un pare que decideix fer el pelegrinatge en lloc del seu fill mort en un accident; m'he adonat quant n'està de lligada la història de Santiago a la història dels peregrins que la segueixen visitant contínuament, seguint els mateixos passos que els peregrins de fa mil anys. Són els peregrins, juntament amb la Catedral, - és a dir, *la religió cristiana* - els qui han fet de Santiago el gran centre cultural que és avui. Tanmateix les motivacions del pelegrinatge han canviat: avui es fa el camí com un exercici de superació personal – espiritual i físic- i també com el recorregut per una important ruta cultural on es poden admirar tots els monuments que l'art medieval ens ha deixat.

Per últim, la principal característica de la present activitat ha estat el focus sobre un monument concret per descriure les seves característiques arquitectòniques. La meua elecció m'ha permès profunditzar molt en tots els temes que envolten Galícia – que desconeixia - amb diferents lectures, i opinions tan diferents que no tinc més remei que tornar-hi per seguir profunditzant en els meus estudis. Mirant enrere i recordant Huyghe, Gombrich, Eco i les seves diferents opinions sobre la història de l'art i la bellesa, he de concloure que tot és bell quan se sap mirar amb el coneixement adquirit, i amb l'objectivitat que necessita el fet religiós que dominava els temps que ens ha precedit.

6. BIBLIOGRAFIA I FONTS DE CONSULTA

Rodríguez, M. (2012). *La catedral de Santiago para los peregrinos*. Santiago de Compostela: Bolanda Ediciones.

Diversos autors (2011). *La catedral de Santiago. Belleza y misterio*. Barcelona: Lunwerg.

Bango, I, Abad, C. (1996). *Arte medieval I*. Madrid: Historia 16.

González, M.T. et al. (2011). *Historia del arte de la Antigua Edad Media*. Madrid: Centro de Estudios Ramón Areces, SA.

Moralejo, S. (2008). *El pórtico de la gloria*. A Corunya: Fundació Pedro Barrié de la Maza

Toman, R. et al. (2007). *El románico*. Barcelona: H.F. Ullmann

CONSULTES EN LÍNIA:

Colaboradores de Wikipedia (2013) *Arquitectura romànica* [en línia] Wikipedia [data de consulta: 15 de maig 2013]

http://es.wikipedia.org/wiki/Arquitectura_rom%C3%A1nica

Colaboradores de Wikipedia (2013) *Catedral de Santiago de Compostela* [en línia] Wikipedia [data de consulta: 15 de maig 2013]

http://es.wikipedia.org/wiki/Catedral_de_Santiago_de_Compostela

Colaboradores de Wikipedia (2013) *Camino de Santiago* [en línia] Wikipedia [data de consulta: 15 de maig 2013]

http://es.wikipedia.org/wiki/Camino_de_Santiago

Colaboradores de Wikipedia (2013) *Santiago de Compostela* [en línia] Wikipedia [data de consulta: 15 de maig 2013]

http://es.wikipedia.org/wiki/Santiago_de_Compostela

Colaboradores de Wikipedia (2013) *Orden del cister* [en línia] Wikipedia [data de consulta: 15 de maig 2013]

http://es.wikipedia.org/wiki/Orden_del_C%C3%ADster

Colaboradores de Wikipedia (2013) *arte cisterciense* [en línia] Wikipedia [data de consulta: 15 de maig 2013]

https://es.wikipedia.org/wiki/Arte_cisterciense

Caballero, J. (2013) *La catedral de Santiago de Compostela* [en línia] Blog de Juan Diego Caballero Oliver [data de consulta: 15 de maig 2013]

<http://aprendersociales.blogspot.com.es/2006/12/la-catedral-de-santiago-de-compostela.html>

Diversos autors (2013) *Altar mayor* [en línia] Santiago turismo [data de consulta: 15 de maig 2013]

<http://www.santiagoturismo.com/percorrido/altar-mayor>

Diversos autors (2013) *Corticela* [en línia] Arxidiòcesis Santiago de Compostela [data de consulta: 15 de maig 2013]

http://www.archicompostela.org/corticela/CONJUNTO%20ARTISTICO_3.htm

Diversos autors (2013) *Exteriores fachadas y plazas* [en línia] Santiago turismo [data de consulta: 15 de maig 2013]

<http://www.santiagoturismo.com/percorrido/exteriores-fachadas-e-prazas>

Diversos autors (2012) *Fachada del obradoiro* [en línia] Es arte español [data de consulta: 15 de maig 2013]

<http://www.xn--esarteespaol-jhb.es/contenido.php?recordID=64>

Diversos autors (s.d.) *Iglesias de peregrinación* [en línia] arte guías [data de consulta: 15 de maig 2013]

<http://www.arteguias.com/iglesiasperegrinacion.htm>

Diversos autors (2013) *Inicio y auge de las peregrinaciones* [en línia] Santiago turismo [data de consulta 15 de maig 2013]

<http://www.santiagoturismo.com/historia/inicio-e-auge-das-peregrinacions>

Diversos autors (2013) *Interior planta y naves* [en línia] Santiago turismo [data de consulta: 15 de maig 2013]

<http://www.santiagoturismo.com/percorrido/interior-planta-e-naves>

Diversos autors (2013) *La berenguela* [en línia] Santiago turismo [data de consulta: 15 de maig 2013]

<http://www.santiagoturismo.com/os-tesouros-da-catedral/a-berenguela>

Diversos autors (2013) *Museo claustro y cripta* [en línia] Santiago turismo [data de consulta: 15 de maig 2013]

<http://www.santiagoturismo.com/percorrido/museo-claustro-e-cripta>

Diversos autors (2013) *Pórtico de la gloria* [en línia] Santiago turismo [data de consulta: 15 de maig 2013]

<http://www.santiagoturismo.com/percorrido/portico-da-gloria>

Diversos autors (2009). *Saint Martin de Tours* [en línia] guia-arte [data de consulta: 15 de maig 2013]

<http://www.guiarte.com/tours/que-ver/san-martin.html>

García, A. (2012) *Santiago de Compostela: catedral* [en línia] Bloc d'Antonio García Omedes [data de consulta: 15 de maig 2013]

<http://www.arquivoltas.com/21-lacoruna/01-Santiago-18.htm>

Pontevedra, S.(2012) *La obra urgente del Obradoiro depende de dinero de Fomento* [en línia] El País [data de consulta 15 de maig 2013]

http://ccaa.elpais.com/ccaa/2012/07/31/galicia/1343758934_770335.html

Sánchez, C. (s.d.) *Orden de Cluny* [en línia] Fundación Lebel Blanco [data de consulta: 15 de maig 2013]

<http://www.lebrelblanco.com/anexos/a0326.htm>

Warleta, I. (2012) Arte románico español. Arquitectura Santiago de Compostela [en línia] Blog de Isabel Warleta [data de consulta: 15 de maig 2013]

http://arteinternacional.blogspot.com.es/2009/08/arte-romanico-espanol-arquitectura_3183.html

IMATGES:

(*portada*) **Belok** (2010). *Catedral de Santiago de Compostela.jpg* [en línia] Bloc de Belok [data de consulta 15 de maig 2013]

<https://lh5.googleusercontent.com/-Xew90MCbCUk/T2VxK3PQXUI/AAAAAAAAAMUY/cNeEOL6PNg/s800/img2493f.jpg>

(1) **Garzón, L.** (2010). *Mapa del camino de santiago.jpg* [en línia] bloc de IES Monelos [data d consulta 17 de maig 2013]

<http://www.viajejet.com/wp-content/viajes/mapa-del-camino-de-santiago.jpg>

(2) **Gonzalvo, R.** (2011). *Santiago catedral planta.jpg* [en línia] bloc de Ramón Gonzalvo Mourelo [data d consulta 17 de maig 2013]

http://1.bp.blogspot.com/-TbQnE1QLleo/Tr76MOj1ZGI/AAAAAAAAABVI/OvCXroMsrN4/s400/santiago_catedral_planta.jpg

(3) **Rodríguez, G.** (2010). *Alcat església romànica* [en línia] Bloc de G.Rodríguez [data de consulta 15 de maig 2013]

http://4.bp.blogspot.com/_zofHfUeCb34/TRn5AvtfjZI/AAAAAAAAAYU/HTLNIJhe5bw/s1600/rom%25C3%25A1nico+6.JPG

(4) **Gómez, E.** (2008). *Alzado Iglesia románica.jpg*. [en línia] bloc de Eduardo Gómez Rodríguez [data de consulta 15 de maig 2013]

<http://www.edugoro.org/blog/wp-content/uploads/Alzado-iglesia-rom%C3%A1nica.jpg>

(5) **Ocaña, F.** (2012). *Etapas constructives* [en línia] Bloc de Francisco Javier Ocaña Eiroa [data de consulta 15 d maig 2013]

<http://4.bp.blogspot.com/-L1wH5kXlsCk/T3B4hP3Udl/AAAAAAAEYY/o8aPRtVIHyE/s1600/Planta+Stgo+trans+2vvv.jpg>

(6) **Belok** (2010). *Volta de canó.jpg* [en línia] Bloc de Belok [data de consulta 15 de maig 2013]

<https://lh5.googleusercontent.com/-D81AsLCMZzc/T2VxSZgOfgI/AAAAAAAAAMWM/s3PrA9xPEfl/s800/img2637i.jpg>

(7) **Rabespierre** (2007). *Cimbori catedral.jpg* [en línia] Flickr [data de consulta 15 de maig 2013]

http://farm3.staticflickr.com/2400/1761299911_640129880b_z.jpg

(8) **García, A.** (s.d.). *Plànol Corticela i Salvador* [en línia] Románico-aragonés [data de consulta 15 de maig 2013]

<http://www.arquivoltas.com/21-lacoruna/Santiago%20G04a.jpg>

(9) **García, A.** (s.d.). *Arc faixó capella Salvador* [en línia] Románico-aragonés [data de consulta 15 de maig 2013]

<http://www.arquivoltas.com/21-lacoruna/SantiagoGirola%20G11.jpg>

- (10) **Gus Cheval** (2012). *Capilla Corticela* [en línia] bloc de Gus Cheval [data de consulta 15 de maig 2013]
<http://u.jimdo.com/www9/o/s90cfd1734b86173e/img/ic45b57576dc061da/1345273302/std/image.jpg>
- (11) **Darkin, M.** (2006). *Cripta amb urna de l'apòstol* [en línia] bloc de Mark Darkin [data de consulta 15 de maig 2013]
http://2.bp.blogspot.com/_vRpfPZOLpEM/RyK7-0KetI/AAAAAAAAAEY/5vJKTfGzfs/s400/IMG_3305+R.JPG
- (12) **Morales Garozzo, J.** *Almoines Salomé*. Visita a Santiago, abril 2013 (arxiu de l'autora)
- (13) **Diversos autors** (2013). *Detalle Pórtico de la Gloria* [en línia] Santiago turismo [data de consulta 15 de maig 2013]
<http://www.santiagoturismo.com/files/thumbs/PrticodelaGloria.jpg>
- (14) **Ruiz, A.** (2010) *Detall columna de la cripta* [en línia] bloc d'Àngel Ruiz [data de consulta 15 de maig 2013]
http://4.bp.blogspot.com/_xULWUlpSF0Q/SpY83ww435I/AAAAAAAMjI/bqsyZeo2dc/s640/AA169-SantiagoCripta-4.jpg
- (15) **Morales Garozzo, J.** *Sostre galeria claustre*. Visita a Santiago, abril 2013 (arxiu de l'autora)